

MUSTAFA ARSLANTUNALI • **Teknopolis**

MUSTAFA ARSLANTUNALI 1963 yılında Alpullu'da doğdu. Hacettepe Üniversitesi Bilgisayar Bilimleri Mühendisliği bölümünü yanında bırakarak geçtiği ODTÜ Sosyoloji'yi bitirdi. Bir süre bilgisayar programcısı olarak çalıştıktan sonra 1986'dan itibaren *Bilişim, Sistem, Computerworld Monitör, PC World Türkiye, MacWorld Türkiye* gibi bilgisayar dergilerinde yayın yönetmenliği ve danışmanlık yaptı, süreklili yazılar yazdı. Bunların dışında *Argos, Arredemanto Dekorasyon, Defter, Ero Cinsellik Ansiklopedisi, FDE, Kedi Dergisi, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* gibi yayımlarda yazıları yayımlandı. Bir süre *Güneş* gazetesinin haftalık eki *P-Eki*'nin bilim-teknoloji sayfasını hazırladı. 1995'ten itibaren Pusula Yayıncılık bünyesinde *PC!*, *Bilgisayar Öğreniyorum* gibi haftalık yayınların ve bilişim kitaplarının yayın yönetmenliğini yaptı; basılı yayınların dışında, multimedia, e-kitap platformu gibi elektronik ürünlerin tasarlanmasında ve geliştirilmesinde de çalıştı. 1997-2009 yılları arasında aylık (son yılında iki aylık) *Virgül* kitap ve eleştiri dergisinin yayın yönetmenliğini üstlendi, ayrıca Kanat Kitap ve Kanat Çocuk adı altında kitap dizilerini yönetti. İlk kitabı *Ay Çöreği* 1992 yılında yayımlanmıştır.

mustafa.arslantunali@gmail.com

İletişim Yayınları 2826 • Bugünün Kitapları 243

ISBN-13: 978-975-05-2745-6

© 2019 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

1. Baskı 2019, İstanbul

EDITÖR Tamil Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Aksu Bora

KAPAK Cihangir Aytuğ

KAPAK FOTOGRAFI 1998 yılında M.I.T. laboratuvarlarında Cynthia Breazeal tarafından geliştirilmiş, güçlü bilgisayarlara bağlı tek bir kafadan ibaret, çizgi film kahramanını andıran yüzü ve bebek sesiyle insanlarla duygusal etkileşime giren, dünyanın ilk sosyal/duygusal robotu Kismet (Kismet).

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DIZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldrımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MUSTAFA ARSLANTUNALI

Teknopolis

Akıllı Makineler, Dağıntık Zihinler

*İnternet, Yapay Zekâ ve Ütopyalar Üzerine
Bir Kolaj Denemesi*

Nurcan ile Canan'a

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	9
Önsöz.....	11
Bozuk saatler, demir beygirler.....	15
Kâfiristan'dan esen rüzgâr.....	18
"Hâtıraların kutsi saati".....	25
Piyasalar tedirgin. Hem de yıllardır.....	35
Postmodernizm bitti, roman öldü, okurun da elinde telefon.....	45
Fizikçiler, mucitler ve cinciler: İki milyon yaşındaki siborg.....	63
Otomobil, sihir, bilgisayar: Kendi kargosunun kültüründe yaşamak.....	81
Yokülkeler ve kazara devrimler: Bir ütopya ve karşı-ütopya olarak internet.....	97
Dijital ütopya: Krallara ve oylamaya karşı yaklaşık konsensüs.....	110
Bilgi, enformasyon, anlam, iletişim: Babil'in dijital kütüphaneleri.....	127

Karşı devrim: Big brother yerine big data	132
Dijital kapitalizmin post-hakikatleri.....	149
Telgraf, internet ve üretkenlik: Biz robot muyuz?	164
Özgür yazılımlardan Wikipedia'ya dijital paylaşım ve kolektif akıl	173
“Her şey yeni başlıyor daha”: Çevrimin dışına çıkmak mümkün mü?.....	202

Eski ve yeni mitoslardan fütürolojiye

yapay zekâ, zihin, bilinç.....	213
Satranç oynayan Türk: Dolapta biri mi var?	221
Benzersiz hastalık: bilinç.....	230
“Evet, bir ruhumuz var ama, minik minik sayısız robottan yapılmış bir ruh bu!”	252
Beyin bir bilgisayar değilse, “zihin her yerde” ise bilinç nerede?	262
Dataizmden tekillığe Doğru: Transhümanizm ve kıyametçi yapay zekâ.....	275
“Sonsuzluk ve ötesi”: Yapay zekâ geldi bile	297

Robotlar ve işsiz karıncalar: Ütopyadan oyuna.....

Kendiliğinden gelecek ütopyaı beklerken.....	319
Kapitalizmden öte köy var mı?	330
Arzu, yöntem, hipotez, oyun ve imkânsızlık... olarak ütopya	352
Ağustos böceği: Militan ütopyaı ve oyuncu.....	359

Benzetim makinesi:

“Aldım verdim ben seni yendim”	367
Bilgisayar olarak evren: Bir matematik ödevinin içindeyizdir belki.....	380

Portakal lekeleri:

Kitaplardan e-kitaplara hikâye anlatıcılığı

Düz metin ne kadar düz?	
Metinlerden hiperMetinlere etkileşim ve edilginleşim.....	394
Jaguar, goril, bal arısı: Kit bir kaynak olarak dikkat.....	405
Bir teknoloji olarak yazı, bir zihin protezi olarak okuma.....	414
Leke tutmayan kitap makinesi	420
Çünkü hikâyelerimiz var.....	429

DİZİN.....	437
------------	-----

TEŞEKKÜR

En başından beri yardımını esirgemeyen
ve bu metnin bütün hallerini görmüş olan Fatma Berna Yıldırım'a,
metni baştan sona birkaç kez okuyarak yaptığı ayrıntılı ve heyecanlı eleştirilerle
sürekli ve çok çeşitli katkıları için Ahmet Turan Köksal'a,
sabırlı, dikkatli ve şefkatli editörüm Aksu Bora'ya,
desteği ve ısrarı için Tanıl Bora'ya,
sürekli yardımları ve kütüphanesini bana açtığı için Coşkun Ak'a,
çevirilerimde yaptığı redaksiyonlar için Roni Margulies'e,
çok yararlandığım tartışmalarımız yüzünden
kitabı neredeyse okumuş kadar olan Necmiye Alpay'a,
metni notlar alıp okuyan İştar Gözaydın'a,
arşiv desteği için Feza Kürkçüođlu'na,
yanıbaşımdeki en yakın okurum Nurcan Gündođan'a,
bazı bölümleri okuyarak fikir veren Özgür Odabaşı, Füsun Aymergen,
Demet Hakman, Sina Hakman, Hümeýda Ok, Süleyman Özkul, Suna Kılıç,
Alper Zorlu ve Tansu Açık'a,
standart dışı istekleri yerine getirerek
grafik uygulamayı büyük bir hızla yapan Hüsnü Abbas'a,
ayrıca –bu kitapla doğrudan bir ilgileri olmamakla birlikte– pek çok kişi gibi
bana da duruşlarıyla umut ve çalışma şevki veren,
en kısa zamanda özgürlüklerine kavuşmalarını beklediğim
Selahattin Demirtaş ile Osman Kavala'ya
canıgönülden teşekkür ederim.

Önsöz

“Konu dışına çıkışlar, hiç tartışmasız okumayı güneş gibi aydınlatır, onun camıdır, ruhudur. Onları bir kitaptan çıkarın, kitabı da kaldırıp atın; her bir sayfaya sonsuz soğuk bir kış çökecektir.”¹

Bu sözlerin sahibi, capcanlı ve “yeni damat gibi” iki yüz elli küsur yıldır karşımızda dikilmekte olup sayfalar boyunca tatlı tatlı gevezelik eden, hep konu dışına çıkan –o kadar ki hayatını anlatmaya niyetlendiği tefrikanın ilk iki kitabında daha doğumuna bile sıra gelmez– Tristram Shandy beyefendidir.² Oysa kendisinin (veya Sterne’ün) aslında hiç konu dışına çıkmadığı da pekâlâ ileri sürülebilir, romanın konusu –pek çok yorumcunun kabul ettiği üzere– “konu dışına çıkmak” ise, zaten hayli zordur bu!

Neyse, bizim konumuz bu değil, konu dışına çıkmanın –aynı sebepten– zor olduğu bir başka konu olan *teknoloji*: Zor, çünkü teknolojiden söz etmek, insana dair neredeyse *her şeyden* söz etmektir. Elimizdeki metnin izini sürdüğü iddialardan biri de zaten; teknolojinin insanı yarattığı... Onun içindir ki yapay zekâ, internet ve ütopyalara dair bir şeyler söylemeye çalışsan, bu alanların kabataslak bir haritasını çıkarmayı deneyen bu metin, çok fazla ve çok değişik şeyden bahsediyor, her fırsatta “konu dışına” çıkmaktan geri kalmıyor, internetin sayfadan sayfaya geçen, dikkat dağıtıcı yapısını andıran bir şekilde daldan dala atlıyor. Ve yine internette gezinen çoğumuz gibi hiçbir yerde çok fazla oyalanmıyor. Derinleşmiyor, daha çok geniş bir yüzey taraması.

1 Laurence Sterne, *Tristram Shandy Beyefendi'nin Hayatı ve Görüşleri*, çev. Nuran Yavuz, YKY, 1999, I. Kitap, s. 86.

2 [Bkz. s. 402.]

Ama tabii internetteyken fare sizin elinizin altındadır, bu metin ise internetvari olsa da, metne giriş için değişik kapıları açık tutsa da, sonuçta yazılmış, *bitmiş* bir şey. Dijital ortamın hayatlarımızı, okuyuşumuzu olduğu kadar yazma tarzlarını da etkilemesi, biçimlendirmesi doğal değil mi? Sabırsız zamanlarda yaşıyoruz, dikkatimiz çok kolay dağılıyor, yoğunlaşmıyoruz kolay kolay. Dikkatimizi dağıtan şeylerden biri, tabii ki bilgi bolluğu. Gittikçe daha az okuduğumuzdan yakınırsanız, gittikçe daha fazla metinle burun buruna geliyoruz.

Kavramsal sanatçı Douglas Huebler “Dünya birçok nesneyle dolu,” demiş daha 1969’da, “kimisi enteresan kimisi değil; buna daha fazlasını eklemek gibi bir niyetim yok. Ben sadece zaman ve/veya mekân bağlamında şeylerin varoluşunu ifade etmeyi tercih ediyorum.”¹

Yarım yüzyıl sonra dünya daha da *dolu*: Yazılmış, söylenmiş o kadar çok şey var ki yeniden söylemeye çalışmanın, benzer metinleri çoğaltıp durmanın bir anlamı yok gibi görünüyor. Öyleyse çözüm ya hiç yazmamak ya da bir tür kolaj yapmak. Uzun süre ilkini denemiştiniz, memnun kalmadınız; şimdi sıra ikincisinde.

Ona kalırsa internet dev bir kolaj makinesi. Ama kopyala-yapıştır enerjisiyle çalışan bu makinede metinler çoğunlukla çarpışmıyor. Kaynağı ve bağlamı belirsiz bir yığın halinde birbirlerine değip geçiyorlar, bağlamlarından koparak anlamsızlaşıyorlar. İşte elinizdeki metin, çeşitli metinleri, konuları bir arada düşünme önerisinden, metinleri ve fikirleri çarpıştırarak bir iki kıvılcım çıkartma çabasından ibaret.

Dikkat dağıtıcı mı? Evet. Bizi yeni bağlantılar kurmaya götürecekse dağınkılığımızla barışmaya değmez mi? Mesela dipnotlar okumayı böler, doğru. Burada başka kitaplara giden dipnotların yanı sıra, okuru bu kitabın başka bölümlerine gönderen [köşeli parantezler içindeki] dipnotlara da rastlayacaksınız. Dikkatin bu şekilde bölünmesini yararlı buluyorum ben; aksi takdirde hikâye anlatıcısı beyinlerimiz,² düz bir metni bile başı sonu belli, sürükleyici bir hikâye olarak okumaya eğilimli – sayısız ayrıntıyı ve önemli ayrıntıyı akışı içinde eriten, yontan yekpâre bir hikâye olarak.

Neyse ki kolaj zaten parçalı bir şey, konu değiştirirken yeni bir konu, yeni bir bağlam yaratabilmeyi mümkün kılıyor: Daha önce yazılmış şeyleri yeniden yazmak yerine o yazılanları tekrar göz önüne getirmek, canlandırmak, ama bunu yaparken de etrafından dolaşmak, aralarında uçurumlar olduğu sanılan şeyler arasındaki bağları görmek... Bazen aydınlatıcı ol-

1 <http://saltonline.org/tr/330/douglas-huebler>

2 [Bkz. s. 432.]

duğu kadar eğlenceli de, tek bir komplocunun bile var olmadığı bir komplo teorisi gibi!

Çok sevdiğim, fikirlerine değer verdiğim bir arkadaşım, bu konuların tuzu kuru beyaz adamın sudan dertlerinden ibaret olduğunu vurgular sık sık. Kısmen haksız: Bu konuları düşünüp taşınırken açlık, sefalet, zulüm ve eşitsizlik yokmuş gibi davranmak da suçtur, dünyada korkunç şeyler oluyor diye düşünmeyi yazmayı kesmek de... Ayrıca postmodernizm, dijital devrim, internet, yapay zekâ... derken, eninde sonunda Üçüncü Dünya'dakilere ve dünyanın geri kalanına gelip dayanmıyor mu işin ucu? O sırada arkadaşım kitabın yarısını okumuştı; öbür yarısıyla uğraşırken kısmen haklı olduğunu hep hatırimda tuttum.

Bana öyle geliyor ki elinizdeki metin *değişim* üzerine: Sanki tamamen bizim inisiyatifimiz dışındaymış gibi görünen teknolojik değişimlerin, “teknoloji” diye sınırladığımız o dar alandan ibaret olmadığına, bizler daha iyi bir dünya için değişim çabasına girmesek de dünyanın her an değiştiğine, değiştirildiğine, dünyanın nasıl değişeceğine dair söz hakkımızın olabilmesi için harekete geçmemiz gerektiğine... dair. Nasıl olabileceğimiz kadar, kendimizi nasıl gördüğümüze de. (Biraz dağınık bir tarif oldu. Hiç olmazsa bu yanıyla metni iyi tasvir ediyor.)

Bu kitap sayesinde çok kitap okudum (kabul, bu okumaların bir kısmı, yazma tembelliğine birer mazeretti, ama kısmen), daha da çok sayıda kitaba göz gezdirdim, internette –başiboş veya metodik– çok dolandım; bütün bunlar yazmaktan çok daha zevkliydi. Okurların da bu kitap sayesinde başka kitaplara, başka bağlantılara gideceğini umarım. Başka ufuklara.

Bozuk saatler, demir beygirler

“Sen aklını kaçırmışsın oğlum! Ne demek o adamların arasına karışmak? Hepsi dolandırıcı, mafyacı herifler! Bir Falconeri'nin bizimle birlikte, kral yanlısı olması gerekir.’ Gözleri yine gülüyordu. ‘Kral yanlısı iyi de hangi Kral?’

Genç adam, kendisini anlaşılmasa ama çok sevimli gösteren o ağırbaşlı tavırını takınmıştı. ‘Biz aralarında olmasak da cumhuriyeti getirirler başımıza. Her şeyin olduğu gibi kalmasını istiyorsak, her şeyi değiştirmeliyiz. Bilmem anlatabildim mi?’¹

Her şeyin aynı kalması için her şeyi değiştirmek: İlk bakışta öyle görünebilir de, devrimci bir öneri olmadığı besbelli. Lampedusa'nın hırslı kahramanı Tancredi'yi taraf değiştirmeye sürüklediği için değil. Her şeyden önce, temel dinamiğini “her şeyin aynı kalması” hülyasında bulduğu için.

Her şey, ama her şey, herkesi şaşkına çeviren bir hızla değişirken, değiştirilirken, her şeyi temelden değiştirmeyi öneren düşüncelere uzak durmak, bugünlerde âdet haline geldi. Etrafta *Leopar*'ın Tancredi'lerinden geçilmiyor. Değişmeyen tek şey değişim değil, bir de kurulu ilişkiler var: Ütopyasız değişim.

Aydınlanmanın dünyayı akılla yeniden biçimlendirme projesi de, modernleşmenin sancılı ama umutlu ilerleyişi de, geleceğe yönelik vaatlerle ivme ka-

1 Giuseppe Tomasi di Lampedusa, *Leopar*, Can Yayınları, çev. Semin Sayıt, 2. baskı, 2015, s. 52-53.

zanmıştı. Özgürlük, eşitlik, kardeşlik: Kölelikten ücretli köleliğe geçiş de olsa özgürlük; giyotinin hedefini şaşmayan mekanizması altında bile olsa eşitlik; sömürgeciliğin en azgın çağında, kardeşlik... “Özgür akıl” ile yaratılabilen bütün canavarlıklar sürüp giderken, aklın sayesinde erişilebilecek daha iyi bir dünya özlemi... Üstelik *bu* dünyada. Marksizm de, reel sosyalizm de, çeşitli ütopyalar da ayrı ayrı noktalardan aynı özleme bağlanmıştı.

Ne oldu? “Daha iyi bir dünya”ya yönelik bütünsel programlardan, dünyayı değiştirecek büyük kuramlardan, devrimden söz edilmez oldu artık. Gelecek ile Tarih ufkumuzdan silinir, yerlerini bir video kliptekine benzer karışık imgelere bırakırken; dün-bugün-yarın, bir potada eriyip anlamlarını yitirirken; “değişim” kendi içinde bir amaç olarak belirmeye başlayıverdi. “Hiçbir şeyin değişmemesi” için her şeyi değiştirmek isteyen fırsatçıların günü. Dünya küresel bir felaketin eşiğindeyken ve üstelik –bu felaket dahil– gezegenin bütün temel sorunlarını çözenin araçları elimizdeyken.

Son üç dört yüzyıldan bu yana, dünyanın çehresi devrimler, büyük çalkantılar ve sarsıntılar içinde, inanılmayacak kadar çok, başka hiçbir çağla karşılaştırılmayacak kadar hızla değişmişti. Yani değişmiş. Son üç dört yüzyılın yarattığı Tarih böyle diyor.

Bir varmış, bir yokmuş... Avrupa adındaki küçümen kıtada ve bu kıtadaki göçmenlerin fethederek yerleştiği Kuzey Amerika’da, yüz şu kadar yıl süren din savaşlarının, Fransız Devrimi’nin, modernleşme ve sanayi devrimi adı verilen devasa gelişmelerin, bütün toplumsal ve siyasal kurumları hallaç pamuğu gibi atmasına, baştan aşağı değiştirmesine Tarih denir olmuş...

Öyle ki, bu toplumları kökten değiştirmeyi hedefleyen her ütopya, her çaba ya da politik program, bu Tarihin kantarına vurmamak zorundaymış artık kendini.

Tarih, kendi üzerine konuşmayı (hiçbir zaman, hiçbir yerde görülmediği kadar) çok seven bu Avrupa yerlileri-Kuzey Amerika göçmenleri uygarlığının yaratusuymuş, sonraları yaratıcısı da olmuş. Başka hiçbir çağda, hiçbir toplum kendisi, başkaları ve tarihi üzerine bu kadar yazı yazmamış, bunca gevezelik etmemiş; başka hiçbir uygarlığın dönüp bu kadar sık kendini incelediğini, gözlerini kendisine diktiğini tarihler yazmamış. Batı uygarlığının ilk kılavuzu olarak gösterilen Yunanlılar, yazı-çizimin değilse bile yazarak düşünmenin, hayata sorular sorma işinin atalarıymış ama, alay ettikleri Narkissos bile sadece suyun aksinde yüzünü seyretmekle yetinirmiş. Hintliler ve Çinlilere gelince: Onlar erdemli erdemli köşelerinde oturmuşlar, Araplar cihada çıkmışlar. Kendi köşelerinde otururken de, cihatla kıtaları birbirine bağlarken de, herkesi kendi kantarlarına vurmamak, kendilerine benzetmek ihtiyacını hissetmemişler.